

Kur'an ve Sünnet Araştırmaları Dergisi

Journal of Qur'an and Sunnah Studies

مجلة دراسات القرآن و السنة

<https://dergipark.org.tr/tr/pub/kursad>

e-ISSN: 2791-8726 82

Cilt/Volume: 5, Sayı/Issue: 1, Yıl/Year: 2025 (Mart/March)

Mâ'ûn Sûresinin Dört, Beş ve Altıncı Âyetlerinin Anlamı, Riya ve Namaz

The Meaning of the Four, Five and Sixth Verses of the Surah Ma'ûn Hypocrisy and Prayer

İsmail KARAGÖZ

Prof. Dr. Düzce Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Tefsir Anabilim Dalı, Düzce, Türkiye.

Professor, Duzce University, Faculty of Theology, Department of Tafsir, Düzce, Türkiye.

orcid.org/0000-0003-3105-3554

ismailkaragoz1954@gmail.com.

Makale Bilgisi – Article Information

Makale Türü/Article Type: Araştırma Makalesi/ Research Article

Geliş Tarihi/Date Received: 17/12/2024

Kabul Tarihi/Date Accepted: 18/02/2025

Yayın Tarihi/Date Published: 30/03/2025

Atıf/Citation: Karagöz, İsmail. "Mâ'ûn Sûresinin Dört, Beş ve Altıncı Âyetlerinin Anlamı, Riya ve Namaz", *Kur'an ve Sünnet Araştırmaları Dergisi* 5/1 (Mart/March, 2025), 57-74.

Etik Beyan / Ethical Statement

Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur. / It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited.

Öz

Kur'ân'da kullanılan kelimelere sözlük anlamından kopuk anlam vermek isabetli olmadığı gibi Kur'ândaki kullanıldığı anlamı dikkate almadan mana vermek de doğru değildir. Aksi takdirde âyet yanlış anlaşılmış ve isabetsiz çıkarımda bulunulmuş olur. Bu söylediğimiz hususlara Mâ'ûn sûresinin 4. âyetinde geçen الْمُصَلِّينَ kelimesi ve 5. âyeti örnektir. الْمُصَلِّينَ kelimesine bir kısım meâllerde “*namaz kılanlar*”, bir kısım meâllerde ise “*ibadet edenler*” anlamı verilmiştir. الْمُصَلِّينَ ismine bu şekilde anlam verildiği zaman, bu kelime ile ifade edilen kişilerin “müminler” olduğu anlaşılır. Hâlbuki âyetteki الْمُصَلِّينَ ile kastedilenler “müminler” değildir. Buna 5 ve 6. âyetler delildir. سَاهُونَ اَلَّذِيْنَ هُمْ عَنْ صَلَاتِهِمْ سَاهُونَ âyetinde geçen سَاهُونَ fiiline verilecek anlama göre âyetin meali değişecektir. Çünkü سَاهَ fiili عَنْ edatı ile kullanılınca “terk etti” فِي edatı ile kullanılınca “yanıldı” anlamına gelir. “Onlar namazlarını ciddiye almazlar” ve “Onlar namazlarının özünden uzaktırlar” örneklerinde olduğu gibi meâllerde سَاهُونَ isminin عَنْ edatı ile kullanımı göz ardı edilmiştir. Makalemizde konumuz âyette geçen الْمُصَلِّينَ ismi ile kimlerin kastedildiğini, kelimeye, nasıl anlam verilmesi gerektiğini, سَاهُونَ اَلَّذِيْنَ هُمْ عَنْ صَلَاتِهِمْ سَاهُونَ âyetinin anlamını analiz etmeye ve namazın dindeki yerini vurgulamaya çalışacağız.

Anahtar Kelimeler: Tefsir, Âyet, Mümin, Münafık, Mürâî, Riya, Dua, Namaz.

Abstract

Just as it is not appropriate to give meanings to the words used in the Quran without taking into account their dictionary meaning, it is also not correct to give meanings without taking into account the meaning in which they are used in the Quran. Otherwise, the verse will be misunderstood and an inaccurate inference will be made. The word الْمُصَلِّينَ in the 4th verse of the Ma'un sura and the 5th verse are examples of what we have mentioned. The word الْمُصَلِّينَ has been given the meaning of "those who pray" in some meanings, and "those who worship" in some other meanings. When the name الْمُصَلِّينَ is given this meaning, it is understood that the people referred to by this word are "believers". However, what is meant by الْمُصَلِّينَ in the verse is not "believers". Verses 5 and 6 are evidence for this. The meaning of the verse will change depending on the meaning given to the verb سَاهُونَ in the verse سَاهُونَ اَلَّذِيْنَ هُمْ عَنْ صَلَاتِهِمْ سَاهُونَ. Because when the verb سَاهَ is used with the preposition عَنْ, it means “he left”, and when it is used with the preposition فِي, it means “he made a mistake”. In the translations, the use of the noun سَاهُونَ with the preposition عَنْ is ignored, as in the examples “They do not take their prayers seriously” and “They are distant from the essence of their prayers”. In our article, we will try to analyze who is meant by the name الْمُصَلِّينَ in the verse, how the word should be interpreted, the meaning of the verse سَاهُونَ اَلَّذِيْنَ هُمْ عَنْ صَلَاتِهِمْ سَاهُونَ and emphasize the place of prayer in religion. The meaning of the verse will change depending on the meaning given to the verb سَاهُونَ in the verse سَاهُونَ اَلَّذِيْنَ هُمْ عَنْ صَلَاتِهِمْ سَاهُونَ. Because when the verb سَاهَ is used with the preposition عَنْ, it means “he left”, and when it is used with the preposition فِي, it means “he made a mistake”. In the translations, the use of the noun سَاهُونَ with the preposition عَنْ is ignored, as in the examples “They do not take their prayers seriously” and “They are distant from the essence of their prayers”. In our article, we will try to analyze who is meant by the name الْمُصَلِّينَ in the verse, how the word should be interpreted, the meaning of the verse سَاهُونَ اَلَّذِيْنَ هُمْ عَنْ صَلَاتِهِمْ سَاهُونَ and emphasize the place of prayer in religion.

Keywords: Tafsir, Verse, Believer, Hypocrite, Murai, Hypocrisy And Prayer.

Giriş

Kur'ân-ı Kerîm'in hayatın her alanındaki rehberliğinden faydalanabilmek için onu doğru anlamak gerekir. Kur'ân'ı doğru anlayabilmek için kelimelerin sözlük ve Kur'ân'da kullanıldığı anlamı kadar kelimenin âyetteki bağlamı da önemlidir. Âyetleri oluşturan kelimelere sözlük anlamı ile ilgisiz keâl vermek isabetli olmadığı gibi âyetin bağlamını ve Kur'ân'da kullanıldığı anlamını dikkate almadan meâl vermek de doğru değildir. Aksi takdirde âyet yanlış anlaşılmış ve isabetsiz çıkarımda bulunulmuş olur. Bu söylediğimiz hususlara Mâ'ûn sûresinin 4. âyetinde geçen الْمُصَلِّينَ kelimesi ve 5. âyeti örnektir. Bu kelimeye bir kısım meâllerde “*namaz kılanlar*”,¹ bir kısım meâllerde ise “*ibadet edenler*”² anlamı verilmiştir. Kök anlamlarından biri “dua etmek” olup kelimenin sözlüklerde “ibadet etmek” anlamı yoktur. الْمُصَلِّينَ ismi sadece “namaza kılanlar” veya “ibadet edenler” diye anlamlandırıldığı zaman, bu kelime ile ifade edilen kişilerin “müminler” olduğu anlaşılır. Hâlbuki âyetteki الْمُصَلِّينَ ile kastedilenler “müminler” değildir.

عَنْ صَلَاتِهِمْ سَاهُونَ âyetinde geçen سَاهُونَ fiiline verilecek anlama göre âyetin anlamı değişecektir. Çünkü سَاهَ fiili عَنْ edatı ile kullanılınca “terk etti” فِي edatı ile kullanılınca “yanıldı” anlamına gelir. “*Onlar namazlarını ciddiye almazlar*”³ ve “*Onlar namazlarının özünden uzaktırlar*”⁴ örneklerinde olduğu gibi meâllerde عَنْ سَاهُونَ isminin عَنْ edatı ile kullanımı göz ardı edilmiştir. Makalemizde Mâ'ûn sûresinde geçen الْمُصَلِّينَ ismi ile kimlerin hedeflendiğini, kelimeye, nasıl meâl verilmesi gerektiğini anlamaya ve الَّذِينَ عَنْ صَلَاتِهِمْ سَاهُونَ âyetini analiz etmeye çalışacağız.

Şevket Kotan “*Maûn Sûresi Özelinde Bir Kur'ân Hermenötiği Denemesi*” başlığı ile bir makale hazırlayıp yayınlamıştır.⁵ Kotan, makalesinde kelime ve cümle analizine yer vermemiş, sûrenin nerede ve kimler hakkında indiğini üzerinde durmuştur. “Rivayetlere göre, buradaki *musallîn*, namaz kılanları ve *yuraûn* ise münafıkları nitelemektedir” dediği halde 4-6. âyetlerin meâlini “*Vay o namaz kılanların haline ki, onlar namazlarından gaflet içerisinde dirler ve onlar riyakârlık yapıyorlar.*” şeklinde vermiştir. سَاهَ Fiilinin عَنْ edatı ile kullanıldığı için “terk etti” anlamına geldiğini göz ardı etmiştir. Kotan'ın makalesinin dışında Mâ'ûn sûresi ile ilgili farklı çalışmalar yapılmıştır.⁶ Biz makalemizde ağırlıklı olarak

¹ Mesela bk. Halil Altuntaş-Muzaffer Şahin, *Kur'an-ı Kerîm Meâli* (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayını, 2002); Süleyman Ateş, *Kur'an-ı Kerîm ve Yüce Meâli* (Ankara: Kılıç Kitabevi, 1980).

² Mesela bk. Mustafa Öztürk, *Kur'an-ı Kerîm Meâli* (İstanbul: Düşünce Yayıncılık, 2011); Abdülkadir Şener, Cemal Sofuoğlu ve Mustafa Yıldırım, *Yüce Kur'an ve Açıklamalı-Yorumlu Meâl* (İzmir: y.y., 2009).

³ Halil Altuntaş-Muzaffer Şahin, *Kur'an-ı Kerîm Meâli* (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2005) el-Mâ'ûn 105/5.

⁴ Hayrettin Karaman, Mustafa Çağrı, İbrahim Kâfi Dönmez, Sadrettin Gümüş, *Kur'an-ı Kerim ve Meâli* (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayını, 2015) el-Mâ'ûn 105/5.

⁵ Şevket Kotan, “Maûn Sûresi Özelinde Bir Kur'ân Hermenötiği Denemesi”, *Cumhuriyet İlahiyat Dergisi*, 26/2 (December/Aralık 2022), 803-822.

⁶ Siddık Baysal, “Mekkî-Medenî Olgusunun Kur'an Lafız ve İbarelerinin Anlam ve Delaletlerini Belirleyiciliği: 107/Mâ'ûn Sûresi Örneği”, *Bartın Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi Dergisi* 3/5 (2016), 23-58; Ali Kaya, “İç Bütünlük Açısından Mâ'ûn Sûresi”, *Trabzon İlahiyat Dergisi* 7/1 (Bahar 2020), 191-234; Kutbettin Ekinci, *Mâ'ûn*

sûrenin 4. âyetini merkeze alarak âyetteki الْمُصَلِّين isminin anlamı, bu konudaki farklı görüşleri ve namaz ibadeti üzerinde durduk.

1. Kavramsal çerçeve

1.1. Veyl Kelimesinin Anlamı

Sözlükte helâk, ceza ve azap anlamına gelen⁷ أَوَّلٌ, kınama ifade eden bir sözcüktür. Kelime bu şekli ile Kur'ân-ı Kerîm'de 27 âyette geçmekte ve “Şiddetli azaptan dolayı kâfirlerin vay haline!”⁸ “Çok yalancı ve çok günahkâr her kâfirin vay haline!”⁹ “Yalanlayanların âhirette vay haline!”¹⁰ “Ölçüde ve tartıda hile yapanların vay haline!”¹¹ âyetlerinde olduğu gibi inkâr eden ve günah işleyenleri kınamak için kullanılmaktadır. Ebû Sa'îd el-Hudrî (ö.74/693), Hz. Peygamberden وَيْلٌ وَادٍ فِي جَهَنَّمَ “Veyl, cehennemde bir vadidir.”¹² Osman b. Affan (ö. 35/656) ise النَّارِ فِي النَّارِ “Veyl, cehennemde bir dağdır” rivayetini¹³ yapmıştır. أَوَّلٌ inkâr, isyan ve günah sebebiyle kendisini helâke sürükleyen kimseler için kullanılan yerme ve kınama sözüdür.¹⁴

1.2. Musallîn Kelimesinin Anlamı

الْمُصَلِّين Kelimesi, صَلَا/ صَلَو kökünden türemiş çoğul bir isimdir. Bu kökün Arap dilinde iki anlamı vardır: Biri, “dua etti”, diğeri صَلَا fiilinin mastarı olup حَزَّ صَلَوِيْهُ uylukların başındaki iki tümsek kemiğini hareket ettirdi” demektir.¹⁵ الصَّلَا Kelimesinin tekili olan الصَّلَا uylukların başındaki tümsek kemik,¹⁶ aynı kökten الصَّلَاة kelimesi ise dua¹⁷ anlamındadır. Dolayısıyla sözlükte biri kalp ve dil işi olan “dua”, diğeri de beden hareketi anlamına gelir.¹⁸ Namazda hem dua hem beden hareketi vardır.

Sûresi Tefsiri (İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 1997); Mesut Okumuş, “Semantik ve Analitik Açından Kur'an'da “Salât” Kavramı”, *Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 3/6 (Aralık 2004), 21-27; Mehmet Yaşar, “Enfâl 35. Âyeti Çerçevesinde Câhiliye’de Mukâ, Tasdiye ve Salât”, *Yakın Doğu Üniversitesi İslam Tetkikleri Merkezi Dergisi* 3/1 (Bahar 2017), 173-206.

⁷ Ebû Bekr Muhammed b. el-Hasan ibn Düreyd el-Ezdî, *Cemheratü'l-lüga* (Beyrut: Dâru'l-İlmi li'l-Melâyin, 1987), 15/327; Zeynüddîn Muhammed b. Ebû Bekir b. Abdülkâdir er-Râzî, *Muhtârü's-sihâh* (Beyrut: Dâru'l-Besâir, 1987), 739.

⁸ İbrâhîm 14/2. وَيْلٌ لِلْكَافِرِينَ مِنْ عَذَابٍ شَدِيدٍ

⁹ el-Câsiye 45/7. وَيْلٌ لِّكُلِّ أَفَّاكٍ أَثِيمٍ

¹⁰ et-Tûr 52/11. قَوْلٌ يَوْمَئِذٍ لِلْمُكَذِّبِينَ

¹¹ el-Mutaffifîn 83/1. وَيْلٌ لِلْمُطَفِّفِينَ

¹² Ahmed b. Hanbel, *el-Müsne'd* (Müessesetü'r-Risâle, 2001), 18/240 (No: 11712); Ebû Muhammed, Abdürrahman b. Muhammed ibn Ebî Hâtim, *Tefsîru'l-Kurâni'l-azîm*, thk. Es'ad Muhammed et-Tayyib (Suud: Mektebe Nezzâr Mustafa el-Bâz, 1419), 1/153.

¹³ Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr et-Taberî, *Câmi'u'l-beyan an te'vîli âyi'l-Kur'ân*, thk. Ahmed Muhammed Şâkir (Dimaşk: Müessesetü'r-Risale, 2000), 2/268. Ebû'l-Iyâz, *Cemheratü'l-lüga*, thk. Es'ad Muhammed et-Tayyib (Suud: Mektebe Nezzâr Mustafa el-Bâz, 1419), 1/153.

¹⁴ Ebû İshak, İbrahim b. es-Serî ez-Zeccâc, *Me'âni'l-Kur'ân ve i'râbühû*, tsh. Abdülcelil Abdüh Şelebî (Beyrut: Âlemü'l-Kütib, 1988), 5/361. أَوَّلٌ كَلِمَةٌ تُقَالُ لِكُلِّ مَنْ وَقَعَ فِي هَلَكَةٍ

¹⁵ Ebû'l-Kâsım Mahmûd b. Ömer b. Muhammed el-Hârizmî *ez-Zemahşerî*, el-Keşşâf an hakâiki gavâmidî't-tenzîl (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-Arabî, 1407), 1/40; Ebû Sa'îd Abdullah b. Ömer el-Beydâvî, *Envâru't-tenzîl ve esrâru't-te'vîl* (Beyrut: Dâru İhyâu't-Türâsî'l-Arabiyyi, 1418), 1/38.

¹⁶ İbn Düreyd, *Cemheratü'l-lüga*, 2/897. الصَّلَا الْعَظَمُ الَّذِي عَلَيْهِ الْأَلْيَتَانِ

¹⁷ İbrâhîm Mustafa, Ahmet ez-Ziyât, Hâmid Abdülkâdir, Muhammed en-Neccâr, *el-Mu'cemü'l-vasîf* (Kâhire: Dâru'd-Da've, ts.), 1/522; Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, 1/242. الصَّلَاةُ فَاِنَّهَا فِي كَلَامِ الْعَرَبِ الدُّعَاءُ

¹⁸ Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili* (İstanbul: Eser Kitabevi, 1971), 1/190-191

Kur'ân-ı Kerîm'de الصَّلَاة kelimesi dua,¹⁹ rahmet, mağfiret, istiğfar²⁰ ve Hz. Peygamber'in (s.a.s.) uyguladığı şekilde yerine getirilen²¹ kalp, dil ve beden hareketi olan namaz ibadeti²² anlamında kullanılmıştır.

الصَّلَاة Kelimesi ve türevleri Kur'ân'da 99 defa geçmektedir.²³ Namazın kılınması genellikle الصَّلَاةُ يُقِيمُونَ *"Namazı kılan kimseler"*²⁴ ve الصَّلَاةُ *"namazı kılanlar"*²⁵ şeklinde müminlerin sıfatı olarak, الصَّلَاةُ *"namazı kıl"*²⁶ ve أَقِيمُوا الصَّلَاةَ *"Namazı kılın"*²⁷ şeklinde emir formatı şeklinde ifade edilmiştir. Abdullah b. Abbas (ö.68/687), الصَّلَاة kelimesinin إِقَامَةٌ kelimesi ile birlikte kullanılması ile kıyam, kıraat, rükû', secde ve huşu gibi rükünlerinin hakkıyla yerine getirilmesi gerektiğine vurgu yapıldığını söylemiştir.²⁸ الصَّلَاةُ İsmi Kur'ân'da konumuz olan âyetin dışında iki âyette geçmektedir.²⁹ Bu âyetlerde الْمُصَلِّينَ *"müminler"* anlamındadır.³⁰

1.3. Sâhûn Kelimesinin Anlamı

سَاهُون İsmi mastarı olan سهو kelimesi sözlükte dalgın ve dikkatsiz olmak, gaflette bulunmak عن edatı ile kullanıldığı zaman kasıtlı ve bilerek terk etmek في edatı ile kullanıldığı zaman kasıtsız, bilmeden ve yanlışlıkla yapmak, yanılmak anlamlarına gelir.³¹ سَاهُون Kelimesi Mâ'un sûresindeki âyet dışında Zâriyât sûresinin 11. âyetinde geçmektedir. Konumuz olan âyette عن edatı ile kullanılmış olup *"namazı"*, diğer âyette *"imanı ve Allah'ın emirlerini bilerek terk edenler"* anlamındadır.³² Bunlar, münafık

¹⁹ et-Tevbe 9/91, 103; el-Enfâl 8/35; el-İsrâ, 17/110; en-Nûr 24/41; el-Ahzâb 33/43, 56.

²⁰ el-Ahzâb 33/56. Allah'ın Peygamberine salâtı; ona merhamet ve ihsan etmesi, onu övmesi, ondan razı olması, şan ve şerefini yüceltmesi, itibar ve değerini artırmasıdır. Meleklerin ve Müminlerin salâtı ise onun şan ve şerefine yücelmesi, itibar ve değerinin artması için dua etmeleridir.

²¹ İbn Hibban, Muhammed, *el-lhsan fî tertîbi sahîhi ibn Hibban*, thk. Şuayb el-Arnâvut (Beyrut: Müessesetü'r-Risale, 1988,) 4/541 (No: 158). صَلَّوْا كَمَا رَأَيْتُمُونِي أَصَلِّي. "Benim namaz kılışımı gördüğünüz gibi namaz kılın."

²² en-Nisâ 4/101,102, 103.

²³ bk. Muhammed Fuad Abdülbâkî, *el-Mu'cemü'l-müfehras li elfâzı'l-Kur'âni'l-kerîm* (İstanbul: Çağrı Yayınları, 1982), 412-414,

²⁴ el-Mâide 5/55.

²⁵ en-Nisâ 4/162.

²⁶ el-İsrâ 17/78.

²⁷ el-Bakara 2/43.

²⁸ Ebû'l-Fidâ İsmail ibn Ömer ibn Kesîr, *Tefsîrû'l-Kur'âni'l-azîm* (Beyrut: Dâru Tayyibe, 199), 1/168.

²⁹ İki âyetten biri el-Me'âric 70/20 âyetidir. 19-22.i âyetlerin anlamı şöyledir: "Şüphesiz kâfir insan çok hırslı, sabırsız ve çok tahammülsüz olarak yaratılmıştır. Kendisine şer, kötülük, zarar ve bir musibet dokunduğu zaman sızlanır ve feryat eder, hayır, iyilik ve nimet dokunduğu zaman çok cimridir, kimseye yardım etmez. Ancak, namaz kılan müminler böyle değildir." Diğer âyet, Müddessir sûresinin 43. âyetidir. 37-47. âyetlerin meâli şöyledir: "Amel defteri sağ elinden verilen salih, muhlis ve muttakî müminler, cennetlere girerler. Cennetlerde kâfirleri sorarlar, onlara "sizin alevli ateşe girmenize sebep olan şey neydi?" Derler. Kâfirler, "biz namaz kılan müminlerden değildik, yoksulları doyurmazdık, batıla dalanlarla birlikte batılalardık ve ceza ve hesap gününü olan âhireti yalanlardık, nihayet biz bu halde iken ölüm geldi bizi buldu" derler."

³⁰ Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, 23/612.

³¹ İbn Düreyd, *Cemheratü'l-Lüga*, 6/194; Ebû'l-Hüseyn Ahmed ibn Fâris, *Mu'cemü mekâyisi'l-lüga*, thk. Abdüsselam Muhammed Hârûn (Beyrut: İttihâdül-Kitâbi'l-Arab, 2002), 3/107; İbrâhîm Mustafa vd., *el-Mu'cemü'l-vasîf*, 1/459.

³² Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, 22/401; Muhammed b. Muhammed el-Mâtürîdî, *Te'vilâtü ehli's-sünne* (Beyrut: Dâru Kütübi'l-İlmiyye, 2005), 9/377.

kimselerdir.³³ Müminlerin gaflet sebebiyle namazda yanılmaları anlamaya çalıştığımız âyetle ilgisi yoktur.³⁴ Herkes namazda yanılabilir. Ebû Bekir ibnü'l-'Arabî (ö.543/1148) "Namazda yanılmaktan kurtulmak mümkün değildir" demiştir.³⁵

1.4. Riyâ Kelimesinin Anlamı

Görmek ve gözlemlemek anlamındaki رَآى kökünde türeyen رِيَاء / رِيَاء bir şeyi gösteriş için yapmak demektir.³⁶ Kur'ân-ı Kerîm'de رِيَاء النَّاسِ "insanlara gösteriş yapmak" şeklinde üç âyetle,³⁷ يُرَآُونَ النَّاسَ "insanlara gösteriş yaparlar" anlamında konumuz olan âyet ile Nisâ sûresinin 142. âyetinde geçmektedir.

"Münafık", gerçekte iman etmediği halde bir kısım dünyevî çıkarlar³⁸ için iman ettiğini söyleyen başka bir ifade ile inkârını gizleyen, imanı açıklayan,³⁹ yalancı, Peygamber ve Kur'ân-ı Kerîm'den yüz çeviren ikiyüzlü,⁴⁰ "mürâî" ise ibadetlerini Allah için değil de insanlara göstermek için yapan kimsedir. Münafık ile mürâî arasındaki fark şudur: Münafık, inkârını gizler, imanı açıklar, mürâî ise dindarlığını çevresindekilere göstermek ister. Münafık, kimsenin olmadığı yerde namaz kılmaz, mürâî ise namazını özellikle insanların yanında kılar,⁴¹ amacı Allah rızası değil, insanlara göstermektir. Münafıklıkta gizli inkâr, açık riya, mürâîlikte ise gizli şirk vardır. İbadetlerde riya şirktir. Riyadan söz edebilmek için herhangi bir ibadetin Allah rızası ve O'nun emri olduğu için değil de insanlara göstermek amacıyla yapılmış olması gerekir. Dolayısıyla riya bir ibadete bağlı olarak söz, eylem ve davranışlarla ortaya çıkar. Mesela bir kimse Allah'ın dininin yücelmesi için cihat yapsa bu ihlâs olur, eğer yiğitlik ve kahramanlık elde etmek için cihat yapsa riya olur.⁴² Aynı şekilde bir kimse namaz, hac ve kurban gibi ibadetleri halka göstermek için yapsa bu, riya olur. Riya olması için ibadetin, halka duyurmaya karar verilmesi ve bu niyetle yapılması gerekir. Böyle bir niyet ve plan yoksa riya olmaz. Hz. Peygamberin beyanı ile إِنَّمَا الْأَعْمَالُ بِالنِّيَّاتِ "Ameller niyetlere göre değer kazanır."⁴³

2. Müfessirlerin Âyetlere Yaklaşımı

Mâ'ûn sûresi Abdullah b. Abbas ve Katâde b. Diâme'ye (öl.117/735) göre Medine'de, Mücâhid b. Cebr (öl.103/721) ve Atâ b. Dînar'a (öl.126/744) göre Mekke'de

³³ Ebû Hafs Sirâcüddîn Ömer b. Ali b. Âdil en-Nu'mânî, *el-Lübâb fî ulûmi'l-kitâb* (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1998), 20/517.

³⁴ Ebû'l-Abbâs Ahmed b. Muhammed, *el-Bahru'l-medîd fî tefsîri'l-Kur'âni'l-mecîd*, (Kahire: y.y., 1419) 7/35; Ebû'l-Hasan, Ali b. Muhammed el-Mâverdî, *en-Nüketü ve'l-uyûn* (Beyrut: Dâru Kütübi'l-İlmiyye, ts.), 6/351. وليس السهو الذي يطرأ عليه في صلاته

³⁵ Nu'mânî, *el-Lübâb fî ulûmi'l-kitâb*, 20/517. السَّلَامَةُ عِنْدَ السَّهْوِ مُحَالٌ

³⁶ İbn Düreyd, *Cemheratü'l-lüga*, 15/234; İbrâhîm Mustafa vd., *el-Mu'cemü'l-vasîf*, 1/450.

³⁷ el-Bakara 2/264; en-Nisâ 4/38; el-Enfâl 8/27.

³⁸ Kurtubî, *el-Câmi' li ahkâmi'l-Kur'ân*, 20/112.

³⁹ Râzî, *Mefâtîhu'l-gayb*, 32/304.

⁴⁰ el-Münâfikûn 63/1; en-Nisâ 4/61, 142.

⁴¹ Nu'mânî, *el-Lübâb fî ulûmi'l-kitâb*, 20/527.

⁴² Tirmizî, *Fezâilü'l-Cihâd*, 16, No:1697

⁴³ Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâîl el-Buhârî, *el-Câmi'us-sahîh* (İstanbul: Çağrı Yayınları, 1981), "Bed'ü'l-vahy", 1 (No:1).

nazil olmuştur.⁴⁴ İmam Mâtürîdî (öl.333/934)⁴⁵ Zemahşerî (ö.538/1144)⁴⁶ ve İbn Cüzey (öl.741/1340)⁴⁷ sûrenin ilk üç âyetinin Mekke'de, son dört âyetinin Medine'de nazil olduğunu beyan etmiştir. Bu beyan, âyetin içeriği ile uyumlu görünmektedir. Çünkü sûrenin ilk üç âyetinde (a) hesap ve ceza günü olan âhireti yalanlayan, (b) yetimi itip kakan ve ona kötü davranan, (c) yoksula yedirmeyi ve içirmeyi teşvik etmeyen kimseden bahsedilmektedir. Bu kimse Âs b. Vâil veya Ebû Cehil veya Velîd b. Muğîre veya Amr b. 'Âiz el-Mahzûmî veya Ebu Süfyan'dır.⁴⁸ Mekkelilerin çoğunluğu Allah'ın birliğini, Hz. Muhammed (s.a.s)'in Peygamberliğini, Kur'ân'ın Allah sözü olduğunu ve âhiret hayatını inkâr eden müşrik, merhametsiz ve zalim kimselerdi. Son dört âyette (a) namazı kılmayan (b) kıldığı zaman gösteriş yapan (c) ödünç vermeyen, hayra ve yardıma engel olan kimseden söz edilmektedir. Bu niteliklere sahip olan kimse, münafıkların lideri olan Abdullah b. Übey b. Selûl'dür.⁴⁹ Bu bilgiler vakıya uygundur. Çünkü münafıklar Medine'de ortaya çıkmıştır. Abdullah b. Abbas, sûrenin münafıklar hakkında nazil olduğunu söylemiştir.⁵⁰

Müfessirler, *مُصَلِّينَ* âyetindeki *لِلْمُصَلِّينَ* ismi ve *عَنْ صَلَاتِهِمْ سَاهُونَ* âyetinin anlamı konusunda ihtilaf etmişler, bu konuda üç farklı görüş beyan etmişlerdir.

2.1. Musallîn İsmi İle Kastedilenler, Müşriklerdir.

Bu takdirde *لِلْمُصَلِّينَ* ismi, "putlara dua edenler" anlamına gelir.⁵¹ Mekke müşrikler, şefaathçi olur⁵² ve Allah'a yaklaştırmak inancı⁵³ ile ilah diye putlara tapıyorlardı. Enfâl sûresinin 35. âyetinde müşriklerin duaları şöyle bildirilmektedir: *وَمَا كَانَ صَلَاتُهُمْ عِنْدَ الْبَيْتِ إِلَّا مُكَاءٌ وَتَضْيِئَةٌ* "Müşriklerin, Kâbe'nin yanında duaları, ancak ısıklık çalmak ve el çırpırmaktan ibarettir." Müşrikler, putlarına dönerek dua ederler,⁵⁴ Kâbe'nin etrafında dolaşırlar ve ısıklık çalıp el çırpırlar,⁵⁵ bunu Hz. Peygamber, Kâbe'nin yanına gelip namaz kıldığı ve Kur'ân okuduğu zaman, daha fazla yaparak Peygamberi rahatsız ederlerdi.⁵⁶ Dolayısıyla

⁴⁴ Ebû'l-Ferac Cemâlüddîn Abdurrahman b. Ali el-Cevzî, *Zâdü'l-mesîr fî 'İlmi't-tefsîr* (Beyrut: Dâru'l-kütübî'l-Arabiyyi, 1422), 4/495; Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed el-Kurtubî, *el-Câmi' li ahkâmî'l-Kur'ân* (Kahire: Dâru'l-kütübî'l-Mısriyye, 1964), 20/210.

⁴⁵ Mâtürîdî, *Te'vilâtü ehli's-sünne*, 10/622.

⁴⁶ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 4/803.

⁴⁷ Ebû'l-kâsım Muhammed b. Ahmed b. Muhammed b. Abdullah ibn Cüzey, *et-Teshîl li ulûmi't-tenzîl* (Beyrut: Şirketü Dâru'l-Erkam, 1416), 2/516.

⁴⁸ Mâverîdî, *en-Nüketü ve'l-uyûn*, 6/350; Ebû Hayyân Muhammed b. Yûsuf b. Alî b. Yûsuf b. Hayyân el-Endelüsî, *el-Bahrü'l-muhîr* (Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1420), 10/552; Kurtubî, *el-Câmi' li ahkâmî'l-Kur'ân*, 20/210.

⁴⁹ İbn Cüzey, *et-Teshîl li ulûmi't-tenzîl*, 2/516; Kurtubî, *el-Câmi' li ahkâmî'l-Kur'ân*, 20/212.

⁵⁰ Fahrüddîn er-Râzî, *Mefâtîhu'l-gayb* (Beyrut: Dâru't-Türâsî'l-Arabi, 1420), 32/302.

⁵¹ Mâtürîdî, *Te'vilâtü ehli's-sünne*, 10/624.

⁵² Yunus 10/18.

⁵³ ez-Zümer 39/3.

⁵⁴ Mâtürîdî, *Te'vilâtü ehli's-sünne*, 10/624.

⁵⁵ Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, 13/523.

⁵⁶ Ebû'l-Hasan Mukâtil b. Süleyman, *et-Tefsîru'l-kebîr* (Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâs, 1423) 4/640; Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 2/218.

müşriklerin ibadetleri, Müslümanların kıldıkları namaz gibi değildi, ibadetlerinde rükû ve secdesi yoktu.⁵⁷ Bu itibarla Mâ'ûn sûresinin 4. âyetindeki الْمُصَلِّينَ ile kastedilenler, müşrikler değil, صَلَاتُهُمْ “duaları” da Müslümanların kıldıkları namaz değildir.⁵⁸

2.2. Musallîn İsmi İle Kastedilenler, Münafıklardır.

Abdullah b. Abbas (öl.68/687),⁵⁹ Mücâhid b. Cebr (öl.103/721),⁶⁰ Muhammed b. Ka'b el-Kurazî (öl.108/726),⁶¹ Hasan el-Basrî (öl.110/728),⁶² Zeyd b. Eslem (öl.136/754),⁶³ Mukâtil b. Süleyman (öl.150/767),⁶⁴ Sehl b. Abdullah et-Tüsterî (öl.283/896),⁶⁵ İbn Ebî Hâtim (öl.327/938),⁶⁶ Ebû'l-Leys Semerkandî (öl.373/938),⁶⁷ Vâhidî (öl.468/1076),⁶⁸ Mâtürîdî (öl.333/934),⁶⁹ Kurtubî (öl.671/1273),⁷⁰ Neseî (öl.710/1310),⁷¹ Ebû Hayyân (öl.745/1344)⁷² ve müfessirlerin çoğunluğu bu görüştedir. Fahrreddîn Râzî (öl.606/1210), الْمُصَلِّينَ ismini “münafıklardan namaz kılanlar” şeklinde açıklamıştır.⁷³

Sahabeden Abdullah b. Abbas 4 ve 5. âyetlerle ilgili olarak şöyle demiştir: “Bunlar münafıklardır, münafıklar gizlide, kimsenin görmediği zaman namaz kılmazlar, açıkta insanların olduğu yerde namaz kılarlar.”⁷⁴ “Bunlar münafıklardır, namazları ile müminlere gösteriş yaparlar, müminlerin olmadıkları yerde namazları terk ederler.”⁷⁵ “Eğer Allah âyette فِي صَلَاتِهِمْ “namazlarında” deseydi سَاهُونَ kelimesi kesinlikle müminlerle ilgili olurdu.”⁷⁶ Fahrreddîn Râzî (ö.606/1210), “Namazda yanılmak, müminin; namazı terk etmek ise kâfirin fiillerindendir” demiştir.⁷⁷

⁵⁷ Mukâtil b. Süleyman, *et-Tefsîru'l-kebîr*, 4/640.

⁵⁸ Mâtürîdî, *Te'vilâtü ehli's-sünne*, 10/624.

⁵⁹ Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, 24/632.

⁶⁰ Mukâtil b. Süleyman, *et-Tefsîru'l-kebîr*, 4/871.

⁶¹ Ebû'l-Muzaffer Mansur b. Muhammed es-Sem'ânî, *Tefsîru'l-Kur'ân*. thk. Yâsir b. İbrâhîm (Riyad: y.y., 1997), 6/289.

⁶² Mâtürîdî, *Te'vilâtü ehli's-sünne*, 10/625.

⁶³ İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'ânî'l-azîm*, 4/496.

⁶⁴ Mukâtil b. Süleyman, *et-Tefsîru'l-kebîr*, 4/871.

⁶⁵ Ebû Muhammed Sehl b. Abdullah b. Yunus b. Raff' et-Tüsterî, *et-Tefsîr* (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1423), 206.

⁶⁶ Ebû Muhammed Abdurrahman b. Muhammed b. İdris b. el-Münzir ibn Ebî Hâtim, *Tefsîru'l-Kur'ânî'l-azîm* (Suud: Mektebetü Bezzar Mustafa el-Bâz, 1919), 10/368.

⁶⁷ Ebû'l-Leys Nasr b. Muhammed es-Semerkandî, *Bahru'l-ulûm* (b.y.: y.y., ts.) 3/625.

⁶⁸ Ebû'l-Hasan Ali b. Ahmed el-Vâhidî, *el-Vasît Tefsîri kitâbi'l-azîz* (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1994), 4/558.

⁶⁹ Mâtürîdî, *Te'vilâtü ehli's-sünne*, 10/622.

⁷⁰ Kurtubî, *el-Câmi' li ahkâmî'l-Kur'ân*, 20/212.

⁷¹ Ebû'l-Berakât Abdullah b. Ahmed en-Neseî, *Medâriku't-tenzîl ve takâiku't-te'vîl* (Beyrut: Dâru'l-Kelimi't-Tayyib, 1998) 3/684.

⁷² Ebû Hayyân, *el-Bahru'l-muhîr*, 10/553.

⁷³ Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, 32/304.

⁷⁴ Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, 24/632. هُمُ الْمُنَافِقُونَ يَتْرُكُونَ الصَّلَاةَ فِي السِّرِّ وَيُصَلُّونَ فِي الْعَلَانِيَةِ

⁷⁵ Ebû Bekir Ahmed b. el-Huseyin b. Ali el-Beyhakî, *Şu'abü'l-îmân* (Riyad: Mektebetü'r-Rüşde, 2003), 9/170 (No: 6437) هُمُ الْمُنَافِقُونَ كَانُوا يُزَاوُونَ الْمُؤْمِنِينَ بِصَلَاتِهِمْ إِذَا حَضَرُوا وَيَتْرُكُونَهَا إِذَا غَابُوا

⁷⁶ Kurtubî, *el-Câmi' li ahkâmî'l-Kur'ân*, 20/112.

⁷⁷ Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, 32/304. أَنَّ السَّهْوَ فِي الصَّلَاةِ مِنْ أَعْمَالِ الْمُؤْمِنِ وَالسَّهْوُ عَنِ الصَّلَاةِ مِنْ أَعْمَالِ الْكَافِرِ

Tâbiîn âlimlerinden Hasan el-Basrî, “Münafık, namaz kılsa gösteriş için kılar, bir namazı kaçırmaz, vaktinde kılmazsa pişmanlık duymaz”⁷⁸ ve “vaktinde kılsa sevap ummaz, kılmazsa cezasından korkmaz”⁷⁹ demiştir.

Âyetteki الْمُصَلِّينَ ismi ile kastedilenlerin münafıklar olduğuna “Onlar, namazlarında gösteriş yaparlar” anlamındaki 6. âyet de delildir.⁸⁰

Namazlar, ihlâs ile kılınırsa kabul olur, riya ile kılınırsa kabul olmaz. Şu hadis bunun delilidir: *إِنَّ اللَّهَ لَا يَقْبَلُ مِنَ الْعَمَلِ إِلَّا مَا كَانَ خَالِصًا وَابْتِغَىٰ بِهِ وَجْهَهُ* “Şüphesiz Allah, ameli ancak ihlâsla ve Allah rızası için yapıldığında kabul eder.”⁸¹

İbadetleri riya ile yapmak şirktir.⁸² Şu hadis bunun delilidir. *قَالَ اللَّهُ تَبَارَكَ وَتَعَالَىٰ أَنَا أَعْنَىٰ* Hz. Peygamber (s.a.s), yüce Allah'ın şöyle buyurduğunu bildirmiştir: “Ben, bana ortak koşanların ortaklardan en müstağni olanıyım. Kim bir amel işler ve bu ameline benimle birlikte başkalarını da ortak ederse ben onu ve ortağını terk ederim.”⁸³

âyetindeki *الَّذِينَ هُمْ عَنْ صَلَاتِهِمْ سَاهُونَ* ismi ile kullanıldığı için cümle “onlar namazı terk eden kimseler” anlamındadır. Atâ b. Yesâr (ö.103/721), “Namazlarında yanılanlar” değil de “namazı terk edenler” diyen Allah’a hamd olsun” demiştir.⁸⁴

Münafıkların niteliklerinden biri, dinin direği ve dindarlığın göstergesi olan namazı kılmamalarıdır. Münafıklar, namaz kılsalar bile ihlâsla değil, riya ile kılarlar. Bu hususu *الَّذِينَ هُمْ يُرَآؤْنَ* “Onlar, namaz ve diğer ibadetlerinde gösteriş yaparlar” anlamındaki 6. âyet ifade etmektedir. Münafıkların sûredeki üçüncü niteliği “ödünç vermeye, hayra ve yardıma engel olmalarıdır.” Münafıkların benzeri nitelikleri, Nisâ sûresinin 142 ve 143. âyetleri ile Tevbe sûresinin 54. âyetinde ifade edilmektedir. Âyetlerin meâlleri şöyledir:

“Şüphesiz münafıklar, Allah'ı aldatmaya çalışırlar. Allah onların hilelerini kendilerine çevirir. Münafıklar, namaza kalktıkları zaman üşenerek kalkarlar, insanlara gösteriş yaparlar ve Allah'ı azıcık anarlar. Münafıklar, küfür ile iman arasında bocalayıp duran kimselerdir. Ne müminlerle ne de kâfirlerle beraber olurlar.”

⁷⁸ Ebû İshak Ahmed b. Muhammed es-Sa'lebî, *el-Keşfü ve'l-beyân an tefsîri'l-Kur'ân* (Beyrut: Dâru İhyâü't-Türâsi'l-Arabî, Beyrut, 2002), 10/305

⁷⁹ Mâverî, *en-Nüketü ve'l-uyûn*, 6/351.

⁸⁰ Ebû Hayyan, *Bahru'l-ulûm*, 10/553.

⁸¹ Ebû Abdîrrahmân Ahmed b. Şuayb b. Alî en-Nesâî, *es-Sünen* (İstanbul: Çağrı Yayınları, 1981), “Cihad”, 24 (No: 3140).

⁸² Zamahşerî, *el-Keşşâf*, 4/804.

⁸³ Ebû'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc b. Müslim el-Kuşeyrî, *el-Câmi'us-sahîh* (İstanbul: Çağrı Yayınları, 1081), “Zühd”, 5 (No:46)

⁸⁴ İbn Cüzey, *et-Teshîl li ulûmi't-tenzîl*, 2/516. *الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي قَالَ عَنْ صَلَاتِهِمْ سَاهُونَ وَلَمْ يَقُلْ فِي صَلَاتِهِمْ سَاهُونَ*

“Münafıkların harcamalarının kabul edilmesine, ancak Allah’ı ve Peygamberini inkâr etmeleri, camiye namaza ancak üşenerek gelmeleri ve ancak istemeyerek harcamaları engel olmuştur.”

Mâ’ûn sûresinin 4. âyetindeki الْمُصَلِّينَ ismi, Nisâ sûresinin 142. âyetindeki الْمُتَأَفِّقِينَ anlamındadır. Dolayısıyla sûrenin 4. âyetine *“Yazıklar olsun namaz kılanlara”* şeklinde değil, *“Yazıklar olsun gösteriş için namaz kılan münafıklara! Onlar, namazlarını yalnız kaldıklarında terk ederler”* şeklinde, 5. âyetine ise *“namazlarını önemsemezler”* veya *“onlar namazlarından yanılmaktadırlar”* veya *“onlar gerçek ibadetten bihaberdirler”* şeklinde değil, *“Onlar, namazlarında gösteriş yaparlar”* şeklinde anlam verilmesi gerekir.

2.3. Musallîn İsmi İle Kastedilenler, Namaz Konusunda Gafil Olan Müslümanlardır.

Taberî (ö.310/923), اَلَّذِينَ هُمْ عَنْ صَلَاتِهِمْ سَاهُونَ âyeti ile ilgili olarak tâbiîn âlimlerinden Mücâhid b. Cebr’in *“Onlar, namazlarında gevşek davranan ve namaz kılıp kılmamayı umursamayan kimselerdir”*,⁸⁵ Katâde b. Diâme’nin (ö.117/735) *“Onlar, gafil olan ve namaz kılıp kılmamayı önemsemeyen kimselerdir”* dediklerini açıklamış, kendisi de bu görüşü tercih etmiştir.⁸⁶

Namaz kılıp kılmamayı umursamayan kimse, namazın farz ve önemini kabul etmemiş demektir. Bu kimse mümin değildir. Sa’d b. Ebî Vakkas (ö.55/675) diyor ki:

سَأَلْتُ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَنْ قَوْلِهِ الَّذِينَ هُمْ عَنْ صَلَاتِهِمْ سَاهُونَ قَالَ هُمْ الَّذِينَ يُؤَخِّرُونَ الصَّلَاةَ عَنْ وَقْتِهَا

Hiz. Peygamber’e (s.a.s) اَلَّذِينَ هُمْ عَنْ صَلَاتِهِمْ سَاهُونَ âyetini sordum *“Onlar, namazın vaktini geciktiren kimselerdir, buyurdu.”*⁸⁷

Bu rivayetteki *“namazın vaktini geciktirirler”* ifadesinin *“namazı vaktinde kılmazlar”* olarak anlaşılması gerekir. Çünkü Hiz. Peygamber beş vakit namazın ilk ve son vaktini beyan etmiştir.⁸⁸ Bir namazı vakti çıkmadan kılan kimse o namazı vaktinde kılmış ve ilâhî emre uymuş olur.⁸⁹ Dolayısıyla *“Onlar, namazlarını terk eden kimseler”* âyetin kapsamına girmez. Buna âyetteki سَاهَ fiilinin عَنْ edatı ile kullanılması kelimenin, *“terk etti”* anlamına geldiğine delalet eder.

İbn Kesîr (ö.774/1373) لِلْمُصَلِّينَ kelimesini *“Bunlar, namaz ehlinde kimselerdir”* şeklinde açıklamıştır. Ona göre bu kimseler ya namaz kılmayı bütünü ile terk ederler veya vaktinde kılmazlar veya namazları sürekli son vaktine ertelerler veya namazın huşuuna,

⁸⁵ Taberî, Câmi’u’l-beyan, 24/632. لَا يُبَالِي صَلَاتِي أَمْ لَمْ يُصَلِّ - يَتَهَاوَنُونَ

⁸⁶ Taberî, Câmi’u’l-beyan, 24/632. لَا هُونَ - غَافِلُونَ

⁸⁷ Ebû Ya’lâ Ahmed b. Ali Mevsîlî, el-Müsneid (Dimeşk: Dâru’l-Me’mûn, 1984) 2/140 (No: 822); Taberî, Câmi’u’l-beân, 24/632-633.

⁸⁸ Ebû İsa Muhammed b. İsa b. Sevre et-Tirmizî, es-Sünen (İstanbul: Çağrı Yayınları, 1981) “Salât”, 1 (No: 151).

⁸⁹ Zeynüddîn Abdurrahman b. Ahmed b. Receb, Fethu’l-bâri şerhu sahihî’l-Buhârî (Kahire: Mektebü Tahkîki Dâri’l-Harameyn, 1996), 4/331.

şart ve rükünlerine riayet etmezler. İbn Kesîr, “bunlar, amelî nifaktır” demiş ve görüşüne delil olarak şu rivayetleri zikretmiştir: ⁹⁰

أَنَسُ بْنُ مَالِكٍ قَالَ سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ يَقُولُ تِلْكَ صَلَاةُ الْمُنَافِقِ يَجْلِسُ يَرْقُبُ الشَّمْسَ حَتَّى إِذَا كَانَتْ بَيْنَ قَرْيَتَيْنِ الشَّيْطَانُ قَامَ فَتَقَرَّهَا أَرْبَعًا لَا يَذْكُرُ اللَّهَ فِيهَا إِلَّا قَلِيلًا

Enes b. Mâlik (ö.93/711) şöyle demiştir: “Ben Resûlullah’tan (s.a.s) işittim, O, buyurdu ki: Güneş’in sarardığı zamanda kılınan bu namaz münafık namazıdır. Münafık oturur Güneş’i, ikinci namazını gözler, Güneş şeytanın iki boynuzu arasında olduğu zaman, Güneş sarardığı zaman kalkar namazı kuşun yem gagalaması gibi süratle dört rekât kılar ve bu namazda Allah’ı çok az zikreder.”⁹¹

Hadiste nitelenen kişi ile maksat, mazereti sebebiyle veya unuttuğu için ikinci namazını son vaktinde kılan mümin değil, riyakâr münafıktır.⁹² Eğer bir mümin mazeretsiz namazını son vaktinde kılıyorsa bu takdirde mümin, ameli itibarıyla münafığa benzetilmiştir. Münafık namazın farz olduğuna inanmaz ve namaz kılsa gösteriş için kılar. Mümin ise, namazın farz olduğuna inanır ve riya ile namaz kılmaz.⁹³

عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ إِنَّ فِي جَهَنَّمَ لَوَادِيًا يَسْتَعْبِدُ جَهَنَّمَ مِنْ ذَلِكَ الْوَادِي فِي كُلِّ يَوْمٍ أَرْبَعِمِائَةً مَرَّةً أُعِدَّ ذَلِكَ الْوَادِي لِلْمُرَائَيْنِ مِنْ أُمَّةٍ مُحَمَّدٍ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ

Abdullah b. Abbas, Hz. Peygamber’in (s.a.s) şöyle buyurduğunu nakletmiştir: Şüphesiz cehennemde kesinlikle bir vadi vardır. Cehennem, bu vadiden her gün dört yüz kere Allah’a sığınır. Bu vadi Muhammed’in (s.a.s) ümmetinden gösteriş için ibadet yapanlar için hazırlanmıştır.”⁹⁴ Bu rivayette sözü edilen mürâî, münafık kimsedir.

Yedi âyetten oluşan Mâ’ûn sûresi içeriği itibarı ile kâfir ve münafıklarla ilgilidir. Müfessir Vâhidî, “Onlar, namazlarını terk eden kimselerdir” anlamındaki 5. âyetin münafıklar hakkında nazil olduğunu söylemiştir.⁹⁵ “Onlar, gösteriş yaparlar” anlamındaki 6. âyet de bu anlamı ifade eder. Çünkü münafıklar, gerçekte iman etmedikleri için yalnız kaldıklarında namaz kılmazlar, kıldıkları namazdan da sevap beklemezler, insanların yanında namaz kılarlarsa gösteriş için kılarlar.⁹⁶

Ebû Berze el-Eslemî (ö.65/685) konu ile ilgili olarak şu rivayeti yapmıştır: Resûlullah (s.a.s) şöyle buyurdu: الَّذِينَ هُمْ عَنْ صَلَاتِهِمْ سَاهُونَ “Onlar, namazlarını terk eden

⁹⁰ Ebû'l-Fidâ' İmâdüddîn İsmâîl b. Şihâbiddîn Ömer b. Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-azîm* (Beyrut: Dâru Tayyibe, 1999), 8/493.

⁹¹ Müslim, *el-Câmi'us-sahîh*, “Mesâcid”, 34 (No: 195)

⁹² Muhammed b. Ali eş-Şevkânî, *Neylül-evtâr*, (Mısır: Dâru'l-hadîs, 1993), 1/380

⁹³ Ebû'l-Hasan Ubeydullah b. Muhammed el-Mübârafûrî, *Mir'âtü'l-mefâtîh şerhu mişkâtü'l-mesâbih* (Benârisü'l-Hind, y.y., 1984), 2/302 (No: 595)

⁹⁴ Ebû'l-Kâsım Süleyman b. Ahmed et-Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebîr* (Kahire: Mektebetü İbn Teymiyye, 1994), 12/175 (No: 12803)

⁹⁵ Vâhidî, *el-Vasît*, 4/558.

⁹⁶ Vâhidî, *el-Vasît*, 4/558.

kimselerdir” âyeti nazil olunca, “Allahüekber, bu, sizden her bir kişiye dünya kadar mal verilmesinden daha hayırlıdır. Âyette sözü edilen kimse, namaz kılarısa namazından sevap ummaz, namazı terk ederse Rabbinin cezasından korkmaz.”⁹⁷ Bu rivayette tanımlanan kişi, münafıktır.

3. Namaz

Namaz, Hz. Âdem’den Hz. Muhammed’e (s.a.s.) kadar bütün peygamberlerin tebliğinde var olan cihanşümül bir ibadettir.⁹⁸ Ergenlik çağına gelen erkek veya kadın akıllı her Müslüman’ın günde beş vakit namaz kılması farzdır. Kur’ân’da ısrarla namaz kılınması emredilmiş⁹⁹ ve “Namazın müminlere vakitli olarak farz kılındığı” bildirilmiştir.¹⁰⁰

İlk defa “farz” kılınan ibadet, namaz olduğu gibi âhirette ilk defa hesabı sorulacak olan ibadet de namazdır.¹⁰¹ Çünkü namaz, amellerin en faziletli ve Allah’a en sevimli olanıdır. Hz. Peygamber (s.a.s.), *أَيُّ الْعَمَلِ أَحَبُّ إِلَى اللَّهِ* “Amelin Allah’a en sevimli olanı hangisidir” sorusuna *الصَّلَاةُ عَلَى وَفَّيْهَا* “Vaktinde kılınan namazdır” cevabını vermiştir.¹⁰² Yüce Allah, namaz kılmayı, Kur’ân’da iman ilk göstergesi olarak zikretmektedir.¹⁰³

Hz. Peygamber (s.a.s.) İslam’ı seçen her insana, imandan sonra ilk görev olarak namaz kılmayı öğretmiş ve “İslam, beş şey üzerine bina edilmiştir: Allah’tan başka ilâh olmadığına ve Muhammed’in Allah’ın Resûlü olduğuna şahadet etmek, namazı dosdoğru kılmak, zekâtı vermek, hacetmek ve Ramazan orucu tutmak” buyurarak imandan sonra Müslüman’ın ilk görevinin namaz olduğunu bildirmiştir.¹⁰⁴ Sahabeden Muaz b. Cebel’i (ö.18/639) Yemen’e gönderirken, onları önce imana davet etmesi, bunu kabul etmeleri halinde beş vakit namazı emretmesi talimatını vermiştir.¹⁰⁵ Namaz, yüce Allah’a yaklaşmanın yolu, bütün ibadetlerin özü ve özetidir.

Yüce Allah, namaz kılmayı “*Kitaba sımsıkı sarılanlara ve namazı dosdoğru kılanlara gelince, şüphesiz biz, iyiliğe çalışan erdemli kimselerin mükâfatını zayi etmeyiz*”¹⁰⁶ anlamındaki âyette salih müminlerin ilk niteliği olarak “*Tövbe edip, namazı kılar ve zekâtı verirlerse, artık onlar sizin din kardeşlerinizdir*”¹⁰⁷ anlamındaki âyette ise iman ilk göstergesi olarak zikretmiş, yine namaz, Kur’ân’da cennetin kendileri için hazırlandığı

⁹⁷ Taberî, *Câmi’u’l-beyân*, 24/635. *عَنْ أَبِي بَرزَةَ الْأَسْلَمِيِّ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، لَمَّا نَزَلَتْ هَذِهِ الْآيَةُ {الَّذِينَ هُمْ عَنْ صَلَاتِهِمْ سَاهُونَ} [الماعون]: « اللَّهُ أَكْبَرُ هَذِهِ خَيْرٌ لَكُمْ مِنْ أَنْ لَوْ أُعْطِيَ كُلُّ رَجُلٍ مِنْكُمْ مِثْلَ جَمِيعِ الدُّنْيَا هُوَ الَّذِي إِنْ صَلَّى لَمْ يَرْجُ خَيْرَ صَلَاتِهِ، وَإِنْ تَرَكَهَا لَمْ يَخَفْ رَبَّهُ »*

⁹⁸ bk. Bakara 2/83; Mâide, 5/12; Yunus 10/87; Hûd 11/87; İbrahim 14/40; Meryem 19/31, 55; el-Enbiyâ 21/73; Lokman, 31/17.

⁹⁹ el-Bakara 2/43, 83, 110; en-Nisâ 4/77, 103; el-En’âm 6/72.

¹⁰⁰ en-Nisâ 4/103.

¹⁰¹ bk. Nesâî, *es-Sünen*, “Salât”, 9 (No: 3991)

¹⁰² Buhârî, *el-Câmi’s-sahîh*, “Mevâkîtü’s-Salât”, 5 (No: 527)

¹⁰³ el-A’râf 7/170; et-Tevbe 9/11.

¹⁰⁴ Buhârî, *el-Câmi’s-sahîh*, “İmân”, 2 (No: 5)

¹⁰⁵ Buhârî, *el-Câmi’s-sahîh*, “Zekât”, 40 (No: 1389)

¹⁰⁶ el-A’râf 7/170.

¹⁰⁷ et-Tevbe 9/11.

muttakî,¹⁰⁸ muhsin,¹⁰⁹ sadık,¹¹⁰ mütevazı,¹¹¹ akıllı¹¹² ve Firdevs cennetinin varisleri olan kurtuluşa ermiş¹¹³ müminlerin niteliği ve özelliği olarak beyan etmiştir.

Namaz, iman ile küfür arasında perde, mümini kötü şeylerden ve haramlardan alıkoyan en büyük engeldir.¹¹⁴ *“Şüphesiz namaz, insanı her türlü edepsizlik ve çirkinlikten, haram ve kötülükten alıkoyar. Kesinlikle Allah’ı anmak ve namaz kılmak, en büyük ibadettir.”*¹¹⁵ anlamındaki âyet, namazın önemini vurgulamaktadır.

Müminler her hâl ve şartta namazlarını kılmakla yükümlüdürler. Su bulamayanlar veya suyu kullanamayanlar teyemmüm ederek,¹¹⁶ bir tehlikeden korkanlar yaya veya binit üzerinde,¹¹⁷ dinen yolcu sayılanlar dört rekâtlı farz namazları iki rekât olarak; savaş hâlinde olanlar, nasıl güçleri yetiyorsa o şekilde; ayakta durmaya güçleri yetmeyen hasta ve özürlüler oturarak, buna da güçleri yetmeyenler yatarak namazlarını ima ile kılarlar. Kadınların özel hâlleri, şuur kaybı ve aklın yitirilmesi hariç namaz kılmamanın hiçbir mazereti yoktur. Ne ticaret ne alışveriş ne iş¹¹⁸ ne görev, hiçbir şey Müslüman'ı namaz kılmaktan alıkoymaz, alıkoymaması gerekir.

Bir Müslüman beş vakit namazı kılmıyorsa niçin kılmamıştır? Bunun cevabını özet olarak şöyle sıralamak mümkündür:

1. Unutmak veya uyuyup kalmak sebebiyle namazını kılmamıştır. Bu takdirde mümin, büyük günah işlemiş olmaz. Bu mümin kılamadığı namazını hatırlayınca kaza eder. Şu hadisler, bunun delilidir:

“Bir kimse namazı unuttur veya uyuyup kalır *zamanında kılamazsa* bunun kefareti o namazı hatırladığı zaman kılmaktır.”¹¹⁹

إِذَا رَقَدَ أَحَدُكُمْ عَنِ الصَّلَاةِ أَوْ غَفَلَ عَنْهَا فَلْيُصَلِّهَا إِذَا ذَكَرَهَا فَإِنَّ اللَّهَ يَقُولُ أَقِمِ الصَّلَاةَ لِيُذَكِّرَ

“Biriniz uyuya kalır veya gaflet edip namazı vaktinde kılamazsa o namazı hatırladığı zaman kılsın. Yüce Allah ‘beni anmak için namaz kıl’¹²⁰ buyurmaktadır.”¹²¹

¹⁰⁸ Âl-i İmrân 3/133.

¹⁰⁹ Lokman 31/3-4.

¹¹⁰ el-Bakara 2/177.

¹¹¹ el-Hac 22/35-36.

¹¹² er-Ra'd 13/19-22.

¹¹³ el-Mü'minûn 23/1-2, 9-11.

¹¹⁴ Tirmizî, "İman", 8, 9.

¹¹⁵ el-Ankebût, 29/45.

¹¹⁶ el-Mâide 5/6.

¹¹⁷ el-Bakara 2/239.

¹¹⁸ en-Nûr 24/37.

¹¹⁹ Müslim, *el-Câmi'us-sahîh*, "Mesâcid", 55 (No: 315)

120 Tâhâ 20/14.

121 Müslim, *el-Câmi'us-sahîh*, "Mesâcid", 55 (No: 316) وَلَيْسَ فِي النَّوْمِ تَقْرِيْبٌ إِنَّمَا التَّقْرِيْبُ عَلَى مَنْ لَمْ يُمْضِلِ الصَّلَاةَ حَتَّى يَجِيءَ وَفُتْ
Uyuya kalmada ihmal yoktur. İhmal ancak diğer namaz vakti girinceye kadar namazı kılmamaktır. Kim uyuşup kalır da namazı vaktinde kılamazsa hatırladığı zaman onu kılsın." (Müslim, *el-Câmi'us-sahîh*, "Mesâcid", 55 (No: 311))

2. Namazın farz oluşunu kabul etmediği veya önemsemediği, kılınmasa da olur düşüncesini taşıdığı için kılmamıştır. Bu kimse Müslüman değildir. Çünkü âyet ve hadislerle farz oluşu sabit olan namazı inkâr etmek ve önemsiz görmek irtidat sebebidir.

3. Namazın farz oluşunu kabul ettiği ve namaz kılmayı önemsemediği halde tembelliği, ihmali, nefesine ve şeytana uyması veya başka sebeplerle kılmamıştır. Bu mümin, büyük günah işlemiş olur, ancak imandan çıkmış olmaz, çünkü amel imandan bir cüz değildir.¹²² Bir farzı veya bir haramı inkâr etmediği, helali haram, haramı helal saymadığı sürece mümin, büyük günah işlemekle kâfir olmaz¹²³ ancak bilerek namaz kılmayan kimse Allah'a isyan etmiş ve kendisine zulmetmiş olur, tövbe edip hemen namaz kılmaya başlaması gerekir. Tövbe etmeden ölürse âhirette hali Allah'a kalır.¹²⁴ Allah, dilerse bağışlar, dilerse cezalandırır.¹²⁵ Şu sahih hadis, bunun açık delilidir:

حَمْسُ صَلَوَاتِ إِيْتَرَضَهُنَّ اللَّهُ تَعَالَى مَنْ أَحْسَنَ وَضُوءَهُنَّ وَصَلَّاهُنَّ لَوْفَتِهِنَّ وَتَمَّ رُكُوعُهُنَّ وَخُشُوعُهُنَّ
كَانَ لَهُ عَلَى اللَّهِ عَهْدٌ أَنْ يَغْفِرَ لَهُ وَمَنْ لَمْ يَفْعَلْ فَلَيْسَ لَهُ عَلَى اللَّهِ عَهْدٌ إِنْ شَاءَ غَفَرَ لَهُ وَإِنْ شَاءَ عَذَّبَهُ

“Allah, beş vakit namazı farz kıldı. Kim namazların abdestini güzelce alır, namazları vaktinde kılar, rükû ve huşûunu tam yaparsa Allah'ın, o kimseyi bağışlayacağına dair ahdi vardır. Kim böyle yapmazsa o kimse için bir ahdi yoktur. Dilerse onu bağışlar, dilerse azap eder.”¹²⁶

Âhirette af ve mağfiret kâfirler için değil, müminler için söz konusudur.¹²⁷ Dolayısıyla bu hadis, farz olduğuna kabul ettiği halde namaz kılmayan kimsenin kâfir olmadığını ifade eder.

Sonuç

Makalemize konu edindiğimiz Mâ'ûn sûresinin 4, 5 ve 6. âyetlerini ve bu âyetlerde geçen الْمُصَلِّينَ, صَلَاة, سَاهُونَ ve يُرَآؤُونَ kelimelerini anlamak için bu kelimeleri birlikte değerlendirmek gerekir. Hz. Peygamber'in (s.a.s.) uyguladığı şekilde yerine getirilen “namaz” (صَلَاة) kelimesi, terim olarak kalp, dil ve beden hareketi ile yerine getirilen ibadeti ifade eder. Konumuz olan âyetteki الْمُصَلِّينَ ismi sözlük ve terim anlamından farklı olarak “riya ile namaz kılan münafıkları” ifade eder. Münafıklara bu ismin verilmesi, iç dünyalarındaki inkârlarını gizlemek ve Müslüman görünmek için insanların bulunduğu yerde şeklen namaz kılmaları sebebiyledir. الْمُصَلِّينَ kelimesinin bu anlamına devamındaki âyetler delalet emektedir. 5. âyetinde münafıkların namazı terk ettikleri bildirilmektedir. Çünkü سَاهٍ fiili, عن edatı ile kullanıldığı zaman “terk etti” anlamına gelir. Dolayısıyla الَّذِينَ هُمْ عَنْ صَلَاتِهِمْ سَاهُونَ âyeti “Onlar namazlarını ciddiye almazlar”¹²⁸ ve “Onlar namazlarının

¹²² Ebû Mansûr Muhammed b. Muhammed el-Mâtürîdî, *Kitâbü't-tevhîd* (İstanbul: y.y., 1981) 10.

¹²³ Ebû Hanîfe en-Nu'mân b. Sâbit, *el-Fıkhu'l-ekber* (Mektebetü'l-Furkan, 1999), 43.

¹²⁴ Mâtürîdî, *Te'vîlâtü ehli's-sünne*, 1/192.

¹²⁵ el-Bakara 2/284.

¹²⁶ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsne'd* (İstanbul: Çağrı Yayınları, 1981) 37/377 (No: 22704)

¹²⁷ en-Nisâ 4/48, 116; Muhammed 47/34.

¹²⁸ Halil Altuntaş-Muzaffer Şahin, *Kur'an-ı Kerim Meâli*, 107/4.

özünden uzaktırlar” anlamında değil, “Onlar, namazlarını terk eden kimselerdir” anlamındadır. Münafıkların insanların gördükleri yerlerde namaz kılmalarının amacı, Allah’a kulluk edip sevap kazanmak değil, halka gösteriş, riyakârlık ve ikiyüzlülük yapmaktır. Bu hususu 6. âyet, açıkça ifade etmektedir: *الَّذِينَ هُمْ يُرَآؤْنَ* “Onlar, namazları ile gösteriş yapan kimselerdir.”

Namaz ibadetinin vakitlere bağlı olarak sürekli kılınması esastır. Çünkü namaz, vakitli olarak farz kılınmıştır.¹²⁹ Münafıklar, namaz kılmazlar, kıldıkları zaman üşenerek ve istemeyerek kırlarlar.¹³⁰ Gösteriş için kılınan namaz, gerçekte namaz değil, halkı aldatma amaçlıdır. İlâhî emre uyma ve O’nun rızasını kazanma niyeti, ihlâs, huşu ve devamlılık namazın asıl unsurlarıdır. Namaz, müminin Allah’ı anmasıdır.¹³¹ Bu itibarla mümin, namazlarını ihlâsla kılar. Konumuz olan âyetler, namazın farz ve önemli olduğunu kabul ettiği halde ihmali sebebiyle namaz kılmayanlarla ilgisi yoktur. İhmale ve tembellikleri sebebiyle namaz kılmayan müminler kâfir ve münafık değil, isyankâr olurlar. Bu kimselerin tövbe edip namazlarını kılmaya başlamaları gerekir.

Bu açıklamalar sonucunda diyebiliriz ki, konumuz ile ilgili âyetlere “Yazıklar olsun o namaz kılanlara ki namazlarını önemsemezler, (kılsalar bile) mürailik yaparlar.”¹³² veya “Şu namaz kılanların vay haline ki onlar namazlarından yanılmaktadırlar (kıldıkları namazı değerini bilmez, ona önem vermezler) onlar gösteriş (için ibadet) yaparlar.”¹³³ şeklinde veya benzeri verilen meâller, hem âyetlerin lafzına uygun değil, hem yanlış anlaşılabilir içeriğindedir. “Yazıklar olsun o namaz kılanlara” cümlesi, namaz kılanların eleştirildiği çağrışımı yapmaktadır. Hâlbuki âyetlerde yüce Allah, ihlâsla namaz kılan müminleri değil, insanların bulunduğu yerde riya ile namaz kılan, yalnız başına kaldıkları zaman namaz kılmayan münafıkları kınamaktadır. Âyetlerin cümle yapıları, seçilen kilemler ve nüzul sebebi de bu anlamı ifade etmektedir.

الْمُصَلِّينَ “Dua edenler” ile maksadın, putlara tapan müşrikler veya gafletle namaz kılan veya ihmali veya tembelliği sebebiyle namaz kılmayan müminler ilgili olduğu görüşleri, 5 ve 6. âyetlerin anlamları ile örtüşmediği için isabetli değildir. 4’üncü âyette kınanan kimselerin 6. âyette, açık seçik namazı riya ile kılanlar olduğu bildirilmektedir. Riya ile namazı kılanlar, münafıklardır. Mâ’ûn sûresinin 5. âyetin, namazında yanılanlarla ilgisi yoktur. Eğer âyet namazda yanılanlarla ilgili olsaydı *الَّذِينَ هُمْ عَنْ صَلَاتِهِمْ سَاهُونَ* âyeti, *الَّذِينَ هُمْ فِي صَلَاتِهِمْ سَاهُونَ* “Onlar, namazlarında yanılan kimselerdir” şeklinde olurdu. Sûreye şöyle meâl verebiliriz: “Ey Peygamberim! Hesap ve ceza günü olan âhireti yalanlayan kimseyi bildin mi? Bil ki bu şahıs, yetimi itip kakan ve ona kötü davranan,

¹²⁹ en-Nisâ 4/103.

¹³⁰ en-Nisâ 4/142; et-Tevbe 9/54.

¹³¹ el-Bakara 2/152.

¹³² Talat Koçyiğit, *Kur’ân-ı Kerîm ve Türkçe Meâli* (Ankara: Kılıç Kitabevi, ts.)

¹³³ Süleyman Ateş, *Kur’ân-ı Kerim ve Yüce Meâli* (Ankara: Kılıç Kitabevi, 1983).

yoksula yedirmeyi ve içirmeyi teşvik etmeyen kimsedir. Yazıklar olsun gösteriş için namaz kılan münafıklara? Onlar, yalnız kaldıklarında namazlarını terk ederler. Onlar, namazlarında gösteriş yaparlar, ödünç vermeye, hayra ve yardıma engel olurlar.”

Kaynakça

- Ahmed b. Hanbel. *el-Müsned*. İstanbul: Çağrı Yayınları, 1981.
- Altuntaş Halil-Şahin Muzaffer. *Kur’ân-ı Kerîm Meâli*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2005.
- Ateş Süleyman. *Kur’ân-ı Kerim ve Yüce Meâli*. Ankara: Kılıç Kitabevi, 1983.
- Beydâvî, Ebû Sa’îd Abdullah b. Ömer. *Envâru’t-tenzîl ve esrârü’t-te’vîl*. Beyrut: Dâru İhyâü’t-Türâsî’l-Arabiyyi, 1418.
- Beyhakî, Ebû Bekir Ahmed b. el-Huseyin b. Ali. *Şu’abü’l-îmân*. Riyad: Mektebetü’r-Rüşde, 2003.
- Buhârî, Muhammed b. İsmâil. *el-Câmi’u’s-sahîh*. İstanbul: Çağrı Yayınları, 1981.
- Ebû Dâvûd, Süleyman b. el-Eş’âs. *es-Sünen*. İstanbul: Çağrı Yayınları, 1981.
- Ebû’l-Ferac el-Cevzî, Cemâlüddîn Abdurrahman b. Ali. *Zâdü’l-mesîr fî ‘İlmi’t-tefsîr*. Beyrut: Dâru’l-kütübî’l-Arabiyyi, 1422.
- Ebû Hanîfe en-Nu’mân b. Sâbit. *el-Fıkhu’l-ekber*. Mektebetü’l-Furkan, 1999.
- Ebû’l-Abbâs Ahmed b. Muhammed. *el-Bahru’l-medîd fî tefsîri’l-Kur’âni’l-mecîd*. Kahire: yy, 1419.
- Ebû Ya’lâ Ahmed b. Ali Mevsîlî. *el-Müsned*. Dimeşk: Dâru’l-Me’mûn, 1984.
- İbn Cüzey, Ebû’l-kâsım Muhammed b. Ahmed b. Muhammed b. Abdullah. *et-Teshîl li ulûmi’t-tenzîl*, Beyrut: Şirketü Dâru’l-İlham, 1416.
- İbn Düreyd, Ebû Bekir Muhammed b. Hasan. *Cemheretü’l-lüga*. Beyrut: Dâru’l-İlm, 1987.
- İbn Ebî Hâtim, Ebû Muhammed Abdurrahman b. Muhammed b. İdris b. el-Münzir. *Tefsîru’l-Kur’âni’l-azîm*. Suud: Mektebetü Bezzar Mustafa el-Bâz, 1919.
- İbn Ebî Hâtim, Ebû Muhammed Abdurrahmân b. Muhammed. *Tefsîru’l-Kur’âni’l-azîm*. Suud: Mektebetü Nezzâr Mustafa el-Bâz, 1419.
- İbn Fâris, Ebû’l-Hüseyn Ahmed. *Mu’cemü mekâyisi’l-lüga*. thk. Abdüsselam Muhammed Hârun. Beyrut: İttihâdü’l-Kitâbi’l-Arab, 2002.
- İbn Hibban, Muhammed. *el-İhsan fî tertîbi sahîhi İbn Hibban*. Thk. Şuayb el-Arnâvut. Beyrut: Müessesetü’l-Risale, 1988.
- İbn Kesîr, Ebû’l-Fidâ’ İmâdüddîn İsmâîl b. Şihâbiddîn Ömer. *Tefsîru’l-Kur’âni’l-azîm*. Beyrut: Dâru Tayyibe, 1999.
- İbn Receb, Zeynüddîn Abdurrahman b. Ahmed. *Fethu’l-bâri şerhu sahîhi’l-Buhârî*. Kahire: Mektebü Tahkîki Dâri’l-Harameyn, 1996.

Karagöz İsmail. *Allah Kelamı Kur'ân'ın Anlamı Açıklamalı ve Kırık Meâli*. Ankara: Kar Yayınları, 2020.

Karagöz, İsmail. *Kur'ân'ın Temel Kavramları*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı, 2021.

Karaman Hayrettin ve diğerleri. *Kur'ân-ı Kerim ve Meâli*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayını, 2015.

Koçyiğit Talat. *Kur'ân-ı Kerîm ve Türkçe Meâli*. Ankara: Kılıç Kitabevi, ts.

Kotan, Şevket. Maûn Sûresi Özelinde Bir Kur'ân Hermenötiği Denemesi. *Cumhuriyet İlahiyat Dergisi* 26/2 (Aralık 2022)

Mukâtil b. Süleyman Ebû'l-Hasan. *et-Tefsîru'l-kebîr*. Beyrut: Dâru İhyâ'it-Türâs, 1423.

Mâtürîdî, Ebû Mansûr Muhammed b. Muhammed. *Kitâbü't-tevhîd*. İstanbul: y.y., 1981.

Mâtürîdî, Muhammed b. Muhammed. *Te'vîlâtü ehli's-sünneti*. Beyrut: Dâru Kütübi'l-İlmiyye, 2005.

Mâverdî, Ebû'l-Hasan, Ali b. Muhammed. *en-Nüketü ve'l-uyûn*. Beyrut: Dâru Kütübi'l-İlmiyye, ts.

Mevsîlî, Ebû Ya'lâ Ahmed b. Alî. *el-Müsned*. Dimaşk: Dâru Me'mûh li't-Türâs, 1984.

Mukâtil b. Süleyman. *et-Tefsîru'l-kebîr*. Beyrut: Dâru İhyâ'it-Türâs, 1423.

Mübârakfûrî, Ebû'l-Hasan Ubeydullah b. Muhammed. *Mir'âtü'l-efâtîh şerhu mişkâtü'l-mesâbîh*. Benârisü'l-Hind: y.y., 1984.

Müslim b. Haccâc. *el-Câmi'u's-sahîh*. İstanbul: Çağrı Yayınları, 1981.

Nesâî, Ahmed b. Şuayb. *es-Sünen*. İstanbul: Çağrı Yayınları, 1981.

Öztürk, Mustafa. *Kur'ân-ı Kerîm Meâli, Anlam ve Yorum Merkezli Çeviri*. İstanbul: Düşün Yayıncılık, 2011.

Râzî, Fahrüddîn. *Mefâtihu'l-ğayb*. Beyrut: Dâru't-Türâs'l-Arabi, 1420.

Sem'ânî, Ebû'l-Muzeffer Mansur b. Muhammed. *Tefsîru'l-Kur'ân*. thk. Yâsir b. İbrahim. Riyad: yy, 1997.

Semerkindî, Ebû'l-Leys Nasr b. Muhammed. *Bahru'l-'ulûm*. b.y.: y.y., ts.

Şener, Abdülkadir vd. *Yüce Kur'ân ve Açıklamayı-Yorumlu Meâli*. İzmir: 2019.

Şevkânî, Muhammed b. Ali. *Neylü'l-evtâr*. Mısır: Dâru'l-hadîs, 1993.

Taberânî, Ebû'l-Kâsım Süleyman b. Ahmed. *el-Mu'cemü'l-kebîr*. Kahire: Mektebetü İbn Teymiyye, 1994.

Taberî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr. *Câmi'u'l-beyan an te'vîli âyi'l-Kur'ân*. thk. Ahmed Muhammed Şakir. Dimaşk: Müessesetü'r-Risale, 2000

Tirmizî, Muhammed b. İsa. *es-Sünen*. İstanbul: Çağrı Yayınları, 1981.

Tüsterî, Ebû Muhammed Sehl b. Abdullah b. Yunus b. Rafî'. *et-Tefsîr*. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1423.

Vâhîdî, Ebû'l-Hasan Ali b. Ahmed. *el-Vasît tefsîri kitâbi'l-azîz*. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1994.

Yazır, Hamdi. *Hak Dini Kur'an Dili*. İstanbul: Eser Kitabevi, 1971.

Zamahşerî, Ebû'l-Kasım Mahmûd b. Amr. *el-Keşşâf an Hakâiki an gavâmizi't-tenzîl*. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-Arabiyyi, 1407.

Zeccac, Ebû İshâk İbrâhîm b. es-Serî b. Sehl. *Me'âni'l-Kur'ân ve i'râbühû*. Beyrut: y.y., 1988.